

במת קוראים

אליהו אגסי : באזני הדואגים למיזוג

מונח לפני מאמרו של מר גדעון שפיגל, "מיזוג עדות בלי כפפות משי", שהופיע ב"קשת" י"ז (סתיו 1962). בצדט של תריסר דברים שהוא מונה במאמרו זה לשלילה, הוא מונה לחיוב שנים-שלושה דברים, שלדעתו הם עשויים להביא לידי הגשמתו של המיזוג בין העדות בארצנו.

אחד הדברים הללו הוא ההתבוללות-ההשתכנוות. ראוי אפוא לחקור מהי השתכנוות זו, ומיהו "האידיאל-טיפוס" האשכנזי, ומה על בן-מזרח לעשות כדי "להשתכנז".

האם עליו לחקות, להידמות, להיות "כמו" אשכנזי, או להיות אשכנזי ממש? בנסותנו לענות על שאלה זו ראוי שנעביר לנגד עינינו את הגלריה המגוונת של טיפוסים המצויים בחברה האשכנזית. מי בהם ייחשב אידיאל-טיפוס? ומה דינם של האחרים כלפיו? האם הם חייבים להתעלות אליו? מי דורש מהם זאת, ומה נגרע מהם אם אינם מתעלים? או אולי חובת התעלות זו תלה רק על המזרחיים? ואם כן, מדוע?

ושאלה אחרת: כיצד משתכנזים? ומהם שלביו השונים של תהליך ה"השתכנוות"? האם כותב הטורים האלה, למשל, הגיע כבר לשלב גבוה או נמוך בהשתכנוות? האם ד"ר נ. שוראקי (יסלח לי על נקיטת שמו) סיים כבר את תהליך השתכנוות? ומהו קנה-המידה של השתכנוות? שמא תקום ועדה עליונה לקבוע מבחנים ולתת ציונים לתפוצים להשתכנז? האם יהיו חבריה אשכנזים טהורים, או משתכנזים, או מזרחיים? או שהרגשתו של כל אשכנזי לחוד, ושל כולם יחד, היא שתקבע בנדון?

נטול-נא לדוגמה מקרה שעליו סח לי אחד מידידי הטובים. ידיד זה בא לכאן מארץ מזרחית בהיותו בן עשר, ובזכות הוריו האמידים גר בשכונה אשכנזית. סיים בית-ספר עממי "אשכנזי", תיכון "אשכנזי" ואוניברסיטה "אשכנזית", עבד עם אשכנזים, נשא אשה אשכנזיה והתהלך בחברה אשכנזית. בנו הלך באותה דרך, הגיע לצבא, וקרה מקרהו לשכב בבית-חולים, הלכה אמו לבקר אצלו, כתום הביקור ניגש רופא אשכנזי אל הבן ושאל בתמיהה: "הגד לי, זאת באמת אמא שלך? והלא אחת ספרדי?"

מעשה קטן מעין זה בא ללמדך שאשכנזיות היא עובדה ביולוגית, שאין לקנותה אלא מכוח השתייכות ביולוגית לשני הורים אשכנזים. אפשר שאם יתמזל לו המזל לבנו של ידידי וישא גם הוא אשכנזיה הרי יהיו בניו אשכנזים, אך מי יודע? אם האשכנזיות היא ענין כה חשוב הרי יש סכנה שתיעשה יותר ויותר קנה-מידה עליון ויחדני לייחוס ולאריסטוקרטיה, לעמדות-מפתח ושלטון, ואז יש סכנה שיקומו לה מגינים קנאים ובעלי אינטרסים משוריינים שיארגנו תנועת "אשכנזים טהורים" — ובדרך-הטבע תקום תנועה נגדית של "מזרחיים טהורים", ואז היכן יעמדו נכדינו של ידידי??

*

אכן, ברבות הימים הספיק להיוולד בארץ דור שלישי ורביעי להורים אשכנזים ולהורים מזרחיים, ואלה וכן אלה עודם נחשבים כמדומה אשכנזים ומזרחיים. העם האמריקאי אף הוא עברה עליו תקופת-זמן מסוימת עד שנוצר הטיפוס האמריקאי, ומשנוצר — הוכיחו חקירות מדעיות שנוצרים בני הגזע הלבן שאינם אנגלסקסים אינם מצליחים "להתאמרק" אלא כעבור שנים-שלושה דורות. מכאן אפוא שלא צדק ש.ג. אם סבר שמיזוג אינו תהליך התובע זמן ממושך, אך צדק בהחלט אם סבר שאין לסמוך בנדון זה על הזמן בלבד, שכן חשובים ומכריעים הם כאן

המחשבות והדיבורים הפנוניות והמעשים במשך הזמן הזה, כי באלה הדברים אפשר להגביר תהליכי מיוג — ואפשר להגביר תהליכי סירוד.

אם טעה ש.ג. באמרו "השתכנויות", אולי בכל זאת צדק בחפשו דווקא בין האשכנזים זים אידיאליטיפוס שהתקרבות אליו תקרב את המיוג. נסכים שזה חייב להיות אדם בעל-הכרה ובעל השכלה ומחשבה מכוונת וגישה תכליתית מערבית. חושב אני שידדי ש.ג. עשוי לטעון שבדיוק לדבר זה התכוון באמרו "השתכנויות". אם כן, הריני שמח שכיונתי לדעתו. ועוד אני סבור שש.ג. יסכים אתי שבקטיגוריה זו אפשר לכלול את כל מנהיגי-המפלגות. החל ביערי וכלה בבגין. אולם מה דינם של הרבה אשכנזים שיש להם מידה מועטה או זעומה של הכרה וידיעה והשכלה כנ"ל? ומה דינם של בני-מזרח שיש להם אותן מידות גדושות או זעומות של הכרה וידיעה והשכלה וכ'?

דומה כי לא אטעה אם אומר שאשכנזים רבים לא יפקפקו לצרף את הראשונים לקטיגוריה של האידיאליטיפוס האשכנזי — הרי אי אפשר לתבוע שכל אשכנזי יהיה גאון! ואילו לגבי השניים — הרי אלה עודם מזרחיים!

מה עוד כלול באשכנזי שמזרחי אינו יכול לקנות לעצמו? — באשכנזי כלולה גאנה אשכנזית. גאנה על היותו שייך לאירופה. להיסטוריה ולקידמה האירופיות. וגאנה על היותו שייך לקיבוץ אנושי שהוא, בכללותו, ש"הקים את המדינה". גאנה זו מצמיחה דעות-קדומות ויחסים מסוימים אל מי שאינו שייך לקבוצת האשכנזיות ואל האדם שאינו שייך לקבוצת האירופית.

ועוד: המדע קובע ששני יסודות באישיותו של אדם אינם ניתנים לשינוי — יסודות ביולוגיים-תורשתיים ויסודות שהוקנו על-ידי סביבתו, ובייחוד משפחתו. מיום היולדו עד גיל ארבע-חמש. מכאן שילד להורים אשכנזים קונה לו יסודות נפשיים מסוימים, ילד מזרחי קונה בביתו יסודות נפשיים אחרים שאין ביניהם אלא הבדלים של סגנון, ובכללם יסודות של מבטא, של טעם ומפגע רגשי באוכל ובתפילה ובמחיקה, בהבעות-פנים ותנועות-ידיים, ויסודות של הרגלי חיים ומחשבה וכ'...

עד כאן מנינו שלושה יסודות באשכנזיות שאינם ניתנים להישג על-ידי מאמצי "השתכנויות". היוצא מזה, ידידי ש.ג. שאם באמרך "התבוללו" — השתכנוו אתה מתכוון לומר "היו כמו אשכנזים", הרי פירושו תמיד ולעולם פחותים מן האשכנזים הנחשלים ביותר, תמיד ולעולם שונים ובלתי-ממוזגים!

הנה זהו שעולה למיוג על דרך ההנחה שהאידיאליטיפוס הוא אשכנזי, ועל דרך התביעה להתבולל-להשתכנו. ועתה הבה נבדוק את הדרכים החיוביות האחרות שש.ג. מצביע עליהן כדרכים למיוג: נישואים בין-עדתיים ושיכונים בין-עדתיים. בדוננו בענין זה של השתכנויות ראינו שאפילו אמא אשכנזית לא גרמה שיהיה בנו של ידידי חדל מהיות ספרדי-מזרחי, ואף-על-פי-כן, ואם לא תידרדר חברתנו ליצירת "מעמד" של מולאטים חלילה, הרי נישואים בין-עדתיים הם ערובה נכבדה למיוג של ממש.

ואולם, בדרכם של נישואים בין-עדתיים יש מכשולים, שש.ג. מנה אותם בחלקם: נישואים של אשכנזי עם מזרחית נחשבים ירידה לזה ועליה לזאת, ונישואים בין מזרחי לאשכנזיה נחשבים עליה לזה וירידה לזאת. המזרחית, למשל, חושבת שבעל אשכנזי יכבד אותה יותר, והאשכנזית חושבת שבעל מזרחי יכבד אותה פחות. על כך אפשר להוסיף שמזרחי חושב שאשכנזיה עשויה יותר להצמיח לו קרניים, ומזרחית חושבת שבעל אשכנזי עלול יותר לחפש ידידות נוספות. בצד כל אלה קיימת ההתנגדות של הורים אשכנזים לירידתו של בנם או בתם, והחשש של הורים מזרחיים לצרות והפתעות בלתי-נעימות.

הנה, לחששות האלה האחרונים יש יסוד במציאות. מחקרים חלקיים הוכיחו שנישואים בין אשכנזי למזרחית עולים יפה יותר מנישואים בין אשכנזיה למזרחית, כי האשה המזרחית נוחה היא, סתגלנית ונאמנה, ואילו האשכנזית — לא דווקא. ובכלל, הרי יש לדעת שהתנגדותה של החברה לנישואיתערובת, ובכלל זה אפשר לכלול במידה מסוימת נישואים בין בני עדות שונות, נובעת לאמיתו של דבר מתוך נסיון של דורות. האומר שנישואים כאלה עולים יפה פחות מאשר נישואים בתוך העדה. הסיבה לכך פשוטה בתכלית: נישואים מוצלחים פירושם שותפות מתוך הסתגלות הדדית. ברור על כן שכל שגדול השוני בין הנישואים כן קשה ההסתגלות, כן קטנים סיכויי ההצלחה, וכן קשים חיי הזוג וחיי הילדים! לכן אין פלא אם גם חבל על כך, שנישואים בין־עדתיים לא נעשו עדיין אצלנו דרך־המלך של המיזוג.

אם הנסיון האנושי והמציאות עומדים ומוזהירים מפני נישואים בין־עדתיים בסיטונות ובבהילות, ואם ראינו שגם נישואים בין־עדתיים אינם מובילים להשתכנונות, הרי גם בענין של שיכונים בין־עדתיים באו המדע והנסיון האנושי ואמרו כי הללו הם מקור למתיחויות נוספות וכי אדם כיון שהוא עומד בפני מציאות שונה מן שהוא מורגל בה טבע הוא בו שיהיה מחפש קירבתם של אלה שעמידתם כעמידתה כדי לשאוב מן הקירבה וה"יחדויות" אתם שיווי־משקל נפשי הדרוש לו. הן לעמידה זו והן להליכה מופרעת פחות בדרך ההסתגלות אל המציאות החדשה. מכאן ההסבר לתופעת העדתיות (גם בין האשכנזים גם בין המזרחיים), לתופעות השיכון העדתי והעזיבה של בני העדות האחרות.

*

כיון שאילצני ידידי ש.ג. להעמיק יותר במחשבת המיזוג (ואני מודה לו על כך), חשב אני שכדאי שנתעכב לרגע קט ונשאל את עצמנו אם לאור כל האמור בזה, ולאור העובדה שמאז נפגשו יהודים מזרחיים ואשכנזיים בארץ (ובכל ארץ אחרת) לא נוצר טיפוס של יהודי ישראלי או אנגלי וכי? שאיננו אשכנזי ואיננו מזרחי, אפילו לא במשך שמונים השנים האחרונות של ההתישבות החדשה — אם לאור כל זה אין מתבקשת המסקנה שאין לנו סיכוי למיזוג מלא ושמעתה עלינו לכלכל עניינינו בדרכה של אומה הבנויה שתי חטיבות, ולא נאמר עוד "השתכנון" או "התמזרח" או "התמזוג" אלא נאמר: "התלכדו, התקדמו, התרוממו, התפתחו". מסקנה כזו עשויה להוציאנו ממבוך חמור וקשה שבו אנו נתונים אל איזו שהיא דרך־מלך שבה אפשר להתמצא, לקבוע כיוונים ולמנוע מתיחויות הרת־פורענות. אולם לא הייתי רוצה להגיע למסקנה כזו בטרם נתן לעצמנו, אשכנזים ומזרחיים כאחד, הזדמנות לנסות את מזלנו במיזוג על דרך־ביניים הנבדלת בטיבה מן המבוך שהלכנו בו עד כה.

כדי לעלות על דרך־ביניים זו דומה כי קודם־כל על האשכנזים לבדוק את גישותיהם לגבי משימה זו שקוראים לה "מיזוג". בראש־ראשונה חייבים הם לחדול מלחשוב שהאידיאל־טיפוס המתאים, המבטיח מיזוג, יכול להיות אשכנזי. ככל שיושם הדגש ב"אשכנזיות" לא תחדל "מזרחיות" מן הארץ. כל האומר: "אני אשכנזי", אומר ממנו: "אתה מזרחי". כל האומר: "אשכנזיות היא יתרון" מביא לידי השתמרותה והתבצרותה, גודר את עצמו מחברו המזרחי ודוחף את חברו זה להתגדר במזרחיות.

בדיקה זו עצמה עשויה להביא לידי המרתה של הרגשת־עליונות בהרגשת־חובה, הנובעת מהרגשת־אשמה. להרגשת האשמה והחובה יש יתרון עצום באשר היא בלבד ערובה לצניעות, לנכונות אמיתית להתקרב, להבין, להסתגל, לרכוש אמון —

לקרב. ואמנם אשמים האשכנזים סוף־סוף בדחיקת רגליהם של המזרחיים מארצות־מושבם הקודמות. כי הקמת המדינה, אף שהביאה לידי הצלתם של הרבה רבבות יהודים מאירופה, העניקה ליהודים במקומות אחרים את הברירה להשתקע במדינת־ישראל או להישאר באשר הם שם ולהזין את גאונתם היהודית בעובדת קיומה של מדינת־ישראל ובתרומותיהם למען פיתוחה, הרי בתוך כך, ובשביל יהודי הארצות דוברות־הערבית, יצרה לא רק הכרח של היעקרות אלא גם חובת השתרשות בתנאים שאינם נוחים ביותר לקליטתם ולהתפתחותם.

כידוע, מתחיל הילד המזרחי לעשות דרכו אל החברה הישראלית־האשכנזית כשלחובתו רשומים כמה וכמה מינוסים, ובהמשך הדרך נקשרות לרגליו "אבני־האטה" נוספות: (א) ביתו וסביבתו, העניים ברוח ובחומר, מוסיפים להאט את צעדיו; (ב) הלחישו שהוא מתחיל לקלוט מן האוויר: "אתה מזרחי", "אתה נחות", "אתה אינך מסוגל להגיע להישגיו של האשכנזי" מביאתו לידי רפיון־ידיים; (ג) הגן, בית־הספר, הגננת, המורה והספרים — שהם כידוע גזורים, לפחות להלכה, לפי גיזרתו הרוחנית של הילד האשכנזי — מכל אלה נובעים שיתוק היצר להתמודד, שיתוק כוחות נפשיים, פיגור שכלי מדומה, והתוצאה: הפרש גדול בהישגים. למרבה־הצער נמשך תהליך זה גם כל שנות בית־הספר התיכון והמקצועי והשירות הצבאי. אי־לזאת, יש להודות שנער מזרחי שהגיע להישג כלשהו בגיל ארבע־עשרה, או עשרים, ודאי השקיע בכך כוחות נפשיים גדולים הרבה יותר מילד אשכנזי, כוחות שאילו הושקעו בתנאים נוחים יותר ודאי היו מביאים אותו להישגים יותר גדולים. וכן, ילד מזרחי שהשיג פחות הוא בהכרח מוכשר יותר ממה שהישגיו מעידים עליו. וכאן מתבלט אי־הצדק שבקנה־המידה ההישגי המוחלט הנדרש על־ידי הרבה אשכנזים טובים, המוכנים לתת תגמולים רק לפי גודל ההישגים.

ואם בילד כך, הרי במזרחי המבוגר הדרך קשה שבעתיים. המציאות האשכנזית הישראלית מערטלתו מכל אשר לו: לא טוב הוא שגולד בארץ מזרחית; לא טוב הוא שבא רק עכשיו; לא טוב הוא מה שהביא אתו; לא טוב הוא משלח־ידו; לא טובים מנהגיו; לא טוב טעמו; לא טובים ערכיו, והוא פחות ונחות ונבער, ואין לו לא היסטוריה ולא אישים ולא ייחוס — ולא־כלום.

מה נשאר מאישיות כזו? הרי היא קורסת־נופלת ונשברת לרסיסים! האפשר לבנות אישיות כזו מחדש לפי דוגמת מבנה אשכנזי? האם פלא הוא שהיא מסרבת ליהרס? האם אין לברך על כך שהיא מסרבת ליהרס? היש ריות כלשהו למישהו מאישיות הרוסה? האם השפעתו של הרס זה, או של איום־הרס, אינה עוברת אל בני־המשפחה הצעירים?

"מזלם הרע של בני עדות המזרח", כותב ש.ג., "הוא שבויכוח על 'מה לקבל ומה לתת' ידם על התחלונה". האמנם על כך הוויכוח? האם המזרחיים עומדים על המיקח ואומרים: "קבלו מאתנו מנהג זה או אחר, ונקבל מכם מנהג זה או אחר?" הלא הם אומרים: "קבלו אותנו, קבלו את האדם היהודי־המזרחי, כיהודי־מזרחי שאינו יכול להיות בדור זה אלא יהודי־מזרחי, גם אם יסיים תריסר פ'קולטות, ואינו יכול להיות אלא מזרחי גם בדור הבא. מפני שגם אז יהיה בנם של מזרחיים ואתם תסרכו לראות בו אשכנזי". ומה המענה? — כאמור, הופכים אותו לגל של גרוטות ואומרים לו: "היה אשכנזי" ולא עוד אלא הופכים אותו כל ימיו־חייו גושא להסתכלות: איך הוא לבוש עכשיו — כמזרחי או כאשכנזי? איך הוא אוכל עכשיו. איך הוא מדבר, איך הוא חושב, איך הוא פועל...? כך הוא נשאר תלוי כל ימיו, לשבט או לחסד, במשפטם של האשכנזים, ואם יש שהאשכנזים אינם מעוניינים

שהמזרחיים יגדלו להם "למעלה מטבורם" — הרי אין תימה שהמסקנה היוצאת לנו מכל זה, שנוסחה בבהירות קטלנית לא על-ידי מזרחי כושל במעברה אלא על-ידי מזרחי מצליח ברמת-גן, היא זו האומרת: "מה בעיראק היינו בגלות, אף כאן אנו בגלות. מה שם כל גוי שיכול היה 'לדפוק' אותנו 'דפק', אף כאן כך. מה שם התאמצנו בכל כוחותינו להקדים 'לדפוק', אף כאן עלינו לעשות כן. אלא ששם היתה לנו גאונה יהודית, ערך-עצמי יהודי, וכאן — גלות בין אחים — גלות קשה שבעים-ושבעה!"

אם היהודי המזרחי כשלעצמו וכמו שהוא אין לו כל ערך אנושי, תרבותי וחברתי, מדוע יהיה לו ערך פוליטי? ש. ג. אומר לערך כך: "אילו הייתם תנועת-המושבים, היינו מודים בזכותכם לייצוג בכנסת, אולם מכיון שאתם רק יהודים מזרחיים, אין לכם זכות כזו!" וכן יכול היה לומר למשל: "אילו הייתם אגודת-ישראל..." משמע ציבור כלכלי או דתי יש לו זכות להתארגן ולהגן על האינטרסים שלו, ואילו ציבור המזרחיים אין לו זכות להתארגן ואין לו זכות לתבוע לעצמו ייצוג, ואם כך יעשה הרי הוא, כדברי ש. ג., רק חולה במחלת ה"ייצוגיזם". כאן רואת ש. ג. רק תפקיד מכריע לשאיפות אישיות, רק הדגשה מוגזמת של הפליות וקפוחים, ולחזיון טענותיו מביא הוא ראיה מהתנהגותן של המפלגות בענין זה של מלחמה על קולות והעלאת "מוכתרים" ונרשאי-כלים מזרחיים לדרגת נציגים. האם סילוף של דמר קרטיה ושל דמות נציגים בידי מפלגות אשכנזיות הוא טענה לגיטימית נגד זכות לייצוג? ואם אתה מכיר בזכות-ייצוג לבעלי אינטרס כלכלי או דתי חלקי, מדוע לא תכיר בזכות-ייצוג למי שטוען בשם האדם המזרחי בכללו, באשר הוא מזרחי, ובשם זכותו להשתחרר מהרגשת גלות-בין-אחים במולדת?

שלושים-ארבעים אחוז של מזרחיים מוכשרים בכנסת ובעמדות דומות הם אמצעי חשוב להשתחררות מהרגשה רעה זו. הם גם אמצעי חשוב לחינוכם של האשכנזים ולהכוונת ענייני-פנים של המדינה לשם יצירת תנאים נוחים יותר לקליטה רוחנית-חברתית של מזרחיים ולליכודו של העם להטיבה אחת.

בדברו על שיתוף פועלים בהנהלת מפעלים אמר פעם פנחס לבון כי חוקה על ציבור גדול של פועלי-תעשיה שיימצאו בו מוכשרים להשתתף בהנהלות אלו, אולי אפשר לומר דבר כזה גם על המזרחיים? או שאף כאן, בישראל, יפה כוחה של אותה אנקדוטה ויימאריט שאמרה: "בגרמניה כל גרמני עשוי להיות מיניסטר, אבל יהודי-גרמני חייב להיות גאון לשם כך!"

הדרוש לנו כדי להשתחרר ממצב ביש זה הוא, כאמור, הרגשת-אשמה אשכנזית והצבתו של אידיאל-טיפוס ישראלי, לא במהדורה אחת בלבד אלא במהדורות שונות, ובתנאי שעובדת היותו אשכנזי או מזרחי תהיה חסרת-ערך. או אז יגלו האשכנזים שהרבה-הרבה מזרחיים קרובים לאותו אידיאל-טיפוס והם שותפים שווים-ערך בבנין המדינה והעם ובהבטחת שיגשוגם וקיומם. ועוד יהיו מגלים שענין זה של מיזוג מצטמצם בשתי חובות בלבד: חובת קבלתו של האדם המזרחי בשלמותו כאת, כשותף שווה-ערך (ד"ר שוראקי קורא לזה בפשטות: "ואהבת לרעך כמוך"). וחובת קידום של הנחשלים בעם.

אילו כך עשינו כי אז לא היה האדם המזרחי רואה כורה לעצמו להילחם על צלם-האדם שבו, והיינו מחלישים מאד את הרגשת ההכרח שבהתגבשות חסיבתית לצורך מאבק מריר על הרגשת שוויון-הערך עם אחים במולדת. בתוך כך היינו יוצרים אוירה אחרת, חמה ומעודדת יותר, מסביב לגישואים ולשיכונים בין-עדתיים, ומחישים יותר את תהליכי ההתלכדות.